

Minna Hakkarainen

**RAKENNUSTYÖTÄ YLI RAJOJEN: suomalainen
rakennusliiketoiminta ja työturvallisuus Venäjällä**

Saimaan ammattikorkeakoulun julkaisu

Saimaa University of Applied Sciences Publications

Saimaan ammattikorkeakoulun julkaisu

Sarja A: Raportteja ja tutkimuksia 49

ISBN 978-952-7055-09-0 (PDF)

ISSN 1797-7266

Sisällysluettelo

Johdanto.....	4
Suomen ja Venäjän välinen kauppa.....	5
Toimintaympäristö 2014 ja ruplan arvon muutokset	6
Rakennusvientiä itärajan taakse.....	8
Suomalainen rakennusosaaminen – myytti ja sen synty	8
Suomalaista rakennusosaamista keisarillisessa Venäjässä	9
Kaupankäyntiä valtioiden välillä: rakennusvienti Neuvostoliittoon	9
Uusi Venäjä, uudet haasteet	10
Työturvallisuus rakennushankkeissa	15
Työturvallisuus Suomessa	15
Työsuojelu on ennakointia	16
Työturvallisuus Venäjällä.....	17
Rakennussektorin työturvallisuuden haasteita	19
Lopuksi	23
Lähdeluettelo	24

Johdanto

Tämä selvitys käsittelee suomalaista rakennusteollisuutta ja työturvallisuutta Venäjällä. Selvitys on osa Opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittamaa From borders to shared space (BOSS) –hanketta, jonka tavoitteena on rakentaa toimivia ja pysyviä tutkimus- ja kehittämisverkostoja Suomen raja-alueilla ammattikorkeakoulujen, yritysten, tutkimus- ja kehittämisorganisaatioiden sekä kansainvälisten korkeakoulukumppaneiden välille.

Selvitys ei ole kaiken kattava tutkimus suomalaisen rakennusteollisuuden Venäjä-toiminnoista. Näkökulma on rajattu siten, että se palvelee BOSS-hankkeen toimijoiden ilmaisemia kehittämisintressejä. Keskusteluissa yhdeksi tällaiseksi aihepiiriksi nousivat työturvallisuuskysymykset Venäjän rakennustyömailla. Tarkka aiheen rajaaminen oli välttämätöntä myös siksi, että selvitys oli mahdollista toteuttaa melko niukoissa aikarajoissa.

Selvitys jakaantuu kolmeen osioon. Ensimmäinen osio taustoittaa Suomen ja Venäjän välisen kaupan yleistä kehitystä. Toinen osio puolestaan luo katsauksen suomalaisyritysten Venäjälle/Neuvostoliittoon suuntautuneen rakennusviennin historiallisiin kehityskaariin unohtamatta tämän päivän toiminnan kenttää haasteineen ja mahdollisuuksineen. Ja lopuksi kolmas osio keskittyy tarkastelemaan työturvallisuuskysymyksiä Venäjän rakennustyömailla. Mikäli lukija selvityksen luettuaan kokee ymmärtävänsä aiempaa paremmin rakennustyömaiden työturvallisuushaasteita Venäjällä ja kykenee näin etsimään niihin konkreettisia parannuskeinoja, on selvitys saavuttanut sille asetetun tavoitteen.

Helsingissä 8.1.2015

Minna Hakkarainen

tutkija

Suomen ja Venäjän välinen kauppa

Vuoden 2014 aikana ilmaantuneista - ja kenties voisi sanoa - yhä lisääntyneistä poliittisista epävarmuustekijöistä huolimatta Venäjällä on merkittävä rooli Suomen ulkomaankaupassa. Koko kauppavaihdolla mitattuna Venäjä oli Suomen suurin kauppakumppani vuosina 2007 - 2013 (Tulli 16.6.2014). Vuoden 2014 aikana Saksa ohitti Venäjän koko kauppavaihdolla mitattuna. Tästä huolimatta Venäjä on yhä maamme kolmen suurimman kauppakumppanin joukossa sekä tuonnissa että viennissä. Tilastojen mukaan Suomen tuonti Venäjältä vuonna 2013 muodosti 18,1 % maamme kaikesta tuonnista. Näillä lukemilla Venäjä säilytti ykköstilansa Suomen suurimpana tuontimaana. Vuoden 2014 tammi-elokuun aikana Saksa kuroi hieman umpeen Venäjän etumatkaa (Saksa 13,2 % vs. Venäjä 16,1 % tuonnista). Venäjän merkitys selittyy ennen muuta energian tuonnilla, sillä energiatuotteiden osuus Venäjältä tuotavista tuotteista on runsaat 80 % koostuen öljystä- ja öljytuotteista, kaasusta, sähköstä sekä kivihiilestä.

Viennin osuus Venäjälle on viime vuosina ollut lievästi laskusuhdanteinen (10 % v. 2012; 9,6 % v. 2013 ja 8,5 % tammi-elokuussa 2014). Viennissä Saksa (12,1 %) ja Ruotsi (11,1 %, tammi-elokuu 2014) ovat Venäjää merkittävämpiä kohdemaita. Suomen Tullin tilastojen mukaan Suomen vienti Venäjälle laski vuoden 2014 tammi-maaliskuussa 16 % edellisvuoden vastaavaan ajankohtaan verrattuna. Vuonna 2013 Suomesta vietiin Venäjälle tavaroita noin 5,4 miljardin arvosta. Viennin laskua on tapahtunut erityisesti koneiden ja laitteiden sekä kemian teollisuudessa. Vuoden 2014 aikana Venäjän EU:lle asettamat elintarvikkeiden vientikiellot ovat luonnollisesti heijastuneet merkittävästi niihin suomalaisyrityksiin, joiden kauppa Venäjän kanssa perustuu Suomessa valmistettavien tuotteiden vientiin Venäjälle. Sen sijaan yritykset, jotka ovat siirtäneet tuotantoaan Venäjälle, ovat selvinneet poliittisista muutoksista paremmin.

Tuonti- ja vientitilastojen pidemmän aikavälin tarkastelu osoittaa, kuinka toimintaympäristön muutokset heijastuvat Suomen ja Venäjän väliseen kauppaan. Tullin tilastojen mukaan Neuvostoliiton osuus Suomen viennistä oli jopa yli 15 %. Neuvostoliiton hajottua myös Suomen vienti Venäjälle romahti. Alimmillaan vienti Venäjälle oli vuonna 1992, jolloin sen osuus oli ainoastaan 2,8 % Suomen kokonaisviennistä. Vuoteen 2005 mennessä Venäjä-viennin osuus oli kivunnut jo 11 %:iin ja pysytteli runsaassa 10 %:ssa vuoteen 2008 saakka, jolloin Euroopan taluskriisi ja sen vaikutukset heijastuivat myös Venäjälle. Vuonna 2009 Suomen Venäjälle suuntautuva vienti laski kriisin vaikutuksesta 8,9 %:iin kokonaisviennistä.

Vuoden 2012 elokuussa Venäjä hyväksyttiin Maailman kauppajärjestön (WTO) jäseneksi lähes kaksi vuosikymmentä kestäneiden neuvottelujen jälkeen. Jäsenyyden odotettiin avaavan venäläisiä markkinoita kansainväliselle kilpailulle, alentavan tulleja sekä vakauttavan kaupankäynnin toimintaympäristöä. Pitkällä aikavälillä näin saattaa toki tapahtua, mutta on huomioitava, että Venäjän WTO jäsenyyden keskeiset positiiviset vaikutukset Suomen Venäjän viennille toteutuvat parhaimmillaankin vasta tulevina vuosina. Venäjä neuvotteli esimerkiksi tullimaksuihinsa pitkät siirtymäajat, joilla se pyrkii suojelemaan muun muassa elintarvike- ja metsäteollisuuttaan. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna juuri elintarvikkeille asetettu tuontikielto

näyttäytyikin loogisena jatkumona jo Venäjän WTO-neuvotteluissa esille tulleille pyrkimyksille vahvistaa venäläisten elintarvikkeiden kilpailukykyä suhteessa ulkomaisiin tuotteisiin. Koska venäläinen elintarviketeollisuus ei pääsääntöisesti kykene voittamaan kilpailua laadulla, on hinnan määräytymisen ja saatavuuteen vaikuttavat keinot keskeiset käytettävissä olevat politiikkavälineet, joita Venäjä on myös aktiivisesti hyödyntänyt.

Toimintaympäristö 2014 ja ruplan arvon muutokset

Vuosi 2014 on osoittanut, kuinka voimakkaasti kansainvälinen kauppa on riippuvainen laajemmasta geopoliittisesta ilmapiiristä. Poliittisesti motivoidut kaupan rajoitteet eivät kuitenkaan ole ainoita Venäjän kanssa käytävää kauppaa haastavia toimintaympäristön muutoksia. Toinen olennainen muutos on öljyn maailmanmarkkinahinnan voimakas aleneminen ja sen vaikutukset Venäjän talouteen. Vientirakenteeltaan Venäjä muistuttaa luonnonvarariippuvuudessaan kehitysmaita: maan viennistä kaivannaisten (ml. raakaöljy ja maakaasu) osuus on noin 70 %:n luokkaa (Россия в цифрах 2014 г.). Näin ollen öljyn oletettua alhaisempi hintataso heijastuu välittömästi Venäjän kauppataaseeseen, valtion budjettiin ja sen mahdollisuuksiin jatkaa puskurirahastojensa kartuttamista. Vientihintojen lasku painaa samassa tahdissa myös ruplan kurssia alas (Bofit 4.12.2014), mikä on näkynyt vuoden 2014 aikana myös venäläisten ostovoiman hiipumisena. Kulutuskysynnän heiketessä myös tuonti vähenee. (Bofit 16.9.2014). Voidaankin sanoa, että Ukrainan kriisi on laukaissut uuden ruplakriisin, joka on useiden eri tekijöiden summa. Kriisin ilmentyminä valtiontalouden liikkumavara pienenee, joskin on syytä todeta, että Venäjä on yhä velaton valtiontalous. Suuremmissa ongelmassa onkin yrityssektori, joka on nojannut vahvasti lännestä hankkimaansa valuuttamääräiseen rahoitukseen. Lokakuussa 2014 yritysten valuuttamääräinen velka oli yli 430 miljardia dollaria, josta lähes kaksi kolmannesta erääntyy maksettavaksi vuoden 2015 loppuun mennessä. Huomattavaa on, että valtion omistamien yhtiöiden osuus tästä velasta on lähes 40 prosenttia. Myös venäläisellä pankkisektorilla on ulkomaista velkaa noin 10 % pankkisektorin taseesta. Venäläisten yritysten ennakoitaan selviävän veloistaan vielä vuonna 2015, mutta sitä seuraavalle vuodelle ennustetaan jo suuria vaikeuksia, minkä on ennustettu heijastuvan negatiivisesti myös rakentamiseen ja kiinteistösektoriin. (Seppälä 2014: 21-22).

Läntisten rahahanojen kiristyminen ja ruplan heikko kurssi sekä näistä johtuva epävarmuuden ilmapiiri vaikeuttavat merkittävästi suunniteltujen investointien toteuttamista. Kehitys näkyy mm. koneiden ja laitteiden tuontihintojen kohoamisena sekä spekulointina niille kaavailuista tuontirajoituksista. Öljyteollisuutta kuristavat lännen pakotteet, jotka estävät öljynporausteknologiassa tarvittavien laitteiden ja niiden osien viennin Venäjälle. Mikäli pakotteet jatkuvat, Venäjä on kykenemätön ottamaan vielä hyödyntämättömiä öljylähteitään tuotantokäyttöön. Tilastot kertovat myös Venäjältä pakenevista pääomista. Vuoden 2014 aikana maasta on paennut pääomia noin kahden Suomen valtion budjetin verran, mikä on yli kaksinkertainen määrä vuoteen 2013 verrattuna (Seppälä 2014: 21). Kiinteiden investointien

määrä onkin laskussa (Bofit Venäjä-tilastot), millä on erilaisia vaikutuksia myös suomalaisiin toimijoihin.

Venäjän talouskasvu on lähes pysähtynyt vuoden 2014 aikana, inflaatio kasvanut ja kansalaisten reaaliostovoima laskenut: talouden uskotaankin painuvan taantumaan vuoden 2015 aikana. Venäläisyriyten rahoitusvaikeudet voivat kuitenkin avata uusia mahdollisuuksia sellaisille suomalaisyrityksille, joilla on mahdollisuuksia odottaa sijoitettujen varojen kotiuttamista. Esimerkiksi kiinteistöjen hintojen lasku mahdollistaa uusien toimitilojen hankkimisen tai rakentamisen aiempaa kohtuullisemmin kustannuksin. Toisaalta kulutuskysynnän heikkeneminen voi osoittaa mittareita päinvastaiseen suuntaan, mutta toimialakohtaiset erot ovat tässä merkittäviä. Kuitenkin esim. rakennuksissa käytettäviä kivivillapohjaisia lämpöeristeitä valmistava Paroc avasi uuden tehtaan Tveriin vuoden 2013 joulukuussa. Rakentamispäätöstä tehtäessä vuosina 2010 ja 2011 Venäjän talouden kasvunäkymät olivat vielä hyvät. (Lehtinen 1.12.2014). Toimintaympäristö on noista vuosista nopeasti heikentynyt, mutta tästä huolimatta palonkestäville lämpöeristeille on pitkällä tähtäimellä Venäjällä kasvavaa kysyntää rakennuskannan lisääntyvän remontointitarpeen sekä uudisrakentamisen myötä.

Toinen merkittävä seikka suomalaistoimijoiden näkökulmasta on Venäjän hallituksen lokakuussa 2014 hyväksymä lämpöreformi, jonka tavoitteena on energiatehokkuuden lisääminen. Mikäli reformi etenee lainsäädännön tasolla, voi se parhaimmillaan avata ovia suomalaiselle kaukolämpöosaamiselle ja laitteistolle. (Seppälä 2014: 39). Toisaalta uudistuksen toteuttaminen taloudellisesti tiukkoina aikoina ei välttämättä ole helppoa. Osa toimijoista hyötyy suuresta lämpöenergian kulutuksesta ja mikäli reformin kustannukset lankeavat loppukäyttäjille, voi myös kansalaisten vastustus olla suurta. Tämän lisäksi on muistettava, ettei urakoita Venäjällä välttämättä voiteta osaamisella. Kotimaisuus ja hyvät suhteet päätöksentekijöihin saattavat olla keskeisiä tekijöitä lämpöreformin toteutuksessa. Näin etenkin siinä tapauksessa, mikäli Venäjä valitsee eristäytymisen tien länneestä, mistä on joidenkin asiantuntijoiden mukaan jo olemassa merkkejä.

Hiljattain onkin esitetty väittämä, jonka mukaan Venäjän suhteen epävarmuus on "uusi normaali" (Seppälä 2014: 49). On kuitenkin syytä kysyä missä määrin tämä epävarmuus on uusi ilmiö. Kuten seuraavasta suomalaista rakennusvientistä historiallisesti tarkastelevasta osiosta käy ilmi, vakaus ja ennustettavuus eivät välttämättä ole parhaita sanoja kuvaamaan itäisen naapurimme yhteiskunnallista kehitystä. Toisaalta historia osoittaa myös sen, että kriisivuosia on aina seurannut ajanjakso, jolloin Venäjän talous on kasvanut vauhdilla, johon kehittyneet länsimaat eivät ole yltäneet. Juuri tässä piileekin Venäjän vetovoima: se on villi itä, jossa pelataan rohkeasti tai ei ollenkaan. Myös voitot ja tappiot noudattavat Venäjän mittakaavaa, mutta mikään muu maa ei tarjoa suomalaisyrityksille samanlaisia mahdollisuuksia kuin Venäjä.

Rakennusvientiä itärajan taakse

Suomalaisen rakennusviennistä on julkaistu kattava historiikki *Rakentajat maailmalla: Vientirakentamisen vuosikymmenet* (Laakso & Tamminen 2014), joka piirtää kokonaiskuvan suomalaisen rakennusviennin historiasta paitsi Neuvostoliitossa ja Venäjällä, myös muualla maailmassa. Teos onkin yksi keskeisistä tässä selvityksessä käytetyistä lähteistä.

Suomalainen rakennusosaaminen – myytti ja sen synty

Myytillä tarkoitetaan laajasti jaettua, mutta virheellistä uskomusta tai ajatusta¹: Otsikko onkin tarkoituksellisesti valittu haastamaan lukija sen pohdintaan, missä määrin suomalainen rakennusosaaminen pohjaa todennettavissa olevaan korkeaan laatuun ja kenen/keiden osaamiseen verrattuna suomalainen rakennusosaaminen on erityisen laadukasta. Toisaalta kysymystä on mahdollista lähestyä myös pohtimalla sitä, missä määrin suomalainen rakennusosaaminen on pikemminkin uskomus, joka on kenties syntynyt aiemmin todennetun, mutta menetetyn osaamisen seurauksena tai osana laajempaa kansallisen itsetunnon rakentamisprojektia, missä kansallista yhtenäisyyttä, erityisyyttä ja erinomaisuutta rakennetaan erilaisten osaamiskurssien keinoin.

Useimmat suomalaiset ovat tottuneet mediasta kuulemaan kuinka Suomessa on maailman puhtaimmat elintarvikkeet, paras koululaitos, ylittämätön metsäosaaminen sekä erinomainen rakennusosaaminen. Epäilyksettä näissä kaikissa on paljon hyvää ja aineksia jopa kansalliseen ylpeilyyn. Suomalainen rakentaminen on kuitenkin kokenut valtaisan muutoksen sitten sotien jälkeisten vuosien, jolloin talonrakennus oli ammattitaitoisten, useimmiten työssä oppinsa hankkineiden kirvesmiesten valtakuntaa. Tässä kulttuurissa tulevat työt olivat riippuvaisia kunkin rakennusprojektin onnistumisesta. Pula rakennusmateriaaleista pakotti rakentajat luovuuteen ja yksinkertaisiin, helposti korjattaviin ratkaisuihin. Koska niukkuus oli sodista toipuvan Suomen vallitseva olotila, virheelliseen rakentamiseen ei ollut varaa. Talonrakennusta leimasi talon omistajan vahva osallistuminen rakennusprojektiin. Omatoimirakentamisen katsottiin lähes tulkoon kuuluvan suomalaisen miehen 'toimenkuvaan' - vaikkapa vain vastaavan mestarin apumiehen roolissa. Luonnollisesti tälläkään menetelmällä lopputulos ei aina ollut täysin onnistunut. Kansankieliset ilmaisu, joiden mukaan välillä rakennettiin "sutta" tai "ryssittiin"² perusteellisesti, kuvastavat epäonnistuneita rakennusprojekteja. Yhtä kaikki rakennuskulttuuriin kuului ammattimiehen ylpeys työnsä jäljestä ja yhteisön muiden jäsenten osoittama arvostus ammattitaitoa kohtaan.

¹ <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/myth>

² Ryssiä-verbi on puhekielinen ilmaisu, jolla viitataan huonoon tai huolimattomaan työhön. Verbi lienee alun perin syntynyt kuvaamaan venäläistä työn laatua (vrt. viron kielen ilmaisu "vene vörk" venäläistä tekoa), mutta jota käytetään yleisesti kuvaamaan huonolaatuista työsuoritusta. Verbi ja sen käyttö antaa viitteitä siitä, että suomalaiset pitivät venäläistä työn laatua heikompana kuin suomalaista. Tämä lienee yksi osanen, jonka pohjalta ajatus suomalaisesta osaamisesta (suhteessa venäläiseen) on rakentunut.

Suomalaista rakennusosaamista keisarillisessa Venäjässä

Suomalainen rakennusosaaminen tunnistettiin ja tunnustettiin Venäjällä jo hyvin varhaisessa vaiheessa. Suomen liittäminen Venäjän keisarikuntaan vuonna 1809 avasi uusia mahdollisuuksia suomalaisille rakennusalan osaajille. Pietarin rakentamisessa hyödynnettiin suomalaista ammattitaitoa erityisesti julkisivu- ja siltaurakoissa (Laakso & Tamminen 2014: 16). Rakennusmateriaaleista erityisesti suomalainen graniitti oli haluttua Venäjällä. Esimerkiksi Pietarin Palatsin aukiolla seisova, vuonna 1832 pystytetty punagraniittinen monoliitti on valmistettu Virolahdella (Ibid: 17). Suomalaista graniittia käytettiin myös Pietarin lukuisien siltojen rakentamiseen. Yksi kulttuurihistoriallisesti kiinnostavimmista suomalaisen graniitin käyttökohteista on Pietarissa vuosina 1909 – 1915 rakennettu, maailman pohjoisin buddhalainen temppeli.³ Tiibetinbuddhalaista arkkitehtuuria noudattelevan jyhkeän rakennuksen graniitti toimitettiin Pietariin Hangosta. Temppeli vihittiin käyttöönsä vuonna 1915 ja siellä asui ja opiskeli erityisesti Burjatiasta saapuneita munkkeja aina siihen saakka, kunnes temppelin lama pidätettiin Stalinin vainoissa vuonna 1938. Tuolloin myös temppelin uskonnollinen toiminta lakkautettiin useiksi vuosikymmeniksi, jolloin rakennus toimi mm. laboratoriona ja radioasemana. Vuoden 1990 heinäkuussa Leningradin kaupungin neuvosto päätti palauttaa temppelin kaupungin buddhalaiselle yhteisölle, minkä jälkeen temppeli palautettiin alkuperäiseen käyttöönsä. Rakennuksen hidas kunnostamistyö alkuperäiseen asuunsa pääsi näin alkuun.⁴

Rakennussektorilla Suomi tunnettiin keisarillisella Venäjällä siis ennen muuta erinomaisista rakennusmateriaaleistaan, mutta tunnustusta sai myös suomalaisrakentajien ammattitaito. Tämä loi hyvän perustan Neuvostoliittoon myöhemmin suuntautuneelle vientirakentamiselle, jonka kukoistuskausi ajoittui 1970- ja 1980-luvuille.

Kaupankäyntiä valtioiden välillä: rakennusvienti Neuvostoliittoon

Suomen itään suuntautuneen vientirakentamisen kasvun taustalla oli useita eri tekijöitä. Suomen ja Neuvostoliiton välinen kauppa oli luonteeltaan tavaravaihtoa eli ns. bilateraalkauppaa, jota käytiin valtioiden välisen runkosopimuksen puitteissa. Ensimmäinen Suomen ja Neuvostoliiton välinen viisivuotinen runkosopimus solmittiin vuonna 1950 (Laakso & Tamminen 2014: 36). Vielä 1960-luvulla Suomen rakennusvienti Neuvostoliittoon oli hyvin vähäistä. Kysynnän kasvua 1970-luvulla vauhditti mm. suomalaisen elementtiteollisuuden tuotteiden avaamat uudet mahdollisuudet rakentaa nopeasti suuriakin kohteita. Ensimmäisen kerran elementtiteollisuuden tuotteita käytettiin vuosina 1971-73 Pääjärven metsätyökeskuksen rakennusprojektissa Neuvostoliitossa. Myöhemmin Svetogorskin ja Kostamuksen valtavat rakennushankkeet työllistivät huomattavan määrän suomalaisia rakennusmiehiä sekä lisäsivät suomalaisen rakennusteollisuuden tilauskantaa. Esimerkiksi Finstroin toteuttaman Kostamuksen teollisuus- ja

³ <http://www.most-spb.ru/stat/stat12.htm>

⁴ <http://dazan.spb.ru/>

kaupunkihankkeen rakentaminen vuosina 1977 – 1985 työllisti parhaimmillaan noin 4300 suomalaista työntekijää, joista merkittävä osa oli kotoisin lähes Kostamuksen naapurista Kainuusta (Laakso & Tamminen 2014: 41 - 42). Hanke on edelleen Suomen suurin yksittäinen rakennusvientikohde. 1980-luvulla suomalaisille elementtirakenteille oli kysyntää myös Neuvostoliittoon rakennettavissa tehtaissa, hotelleissa, tuotantolaitoksissa, satamissa ja kehittyvän Siperian kaivos- ja energiatuotannon tarpeisiin perustetuissa kylissä ja kaupungeissa. (Laakso & Tamminen 2014: 23 – 24).

Rakennusviennin määrään vaikutti voimakkaasti öljyn maailmanmarkkinahinnan vaihtelu. Mitä korkeammalle öljyn hinta kipusi, sitä enemmän Neuvostoliitolla oli mahdollisuuksia ostaa suomalaisia tuotteita ja palveluita. Vastaavasti öljyn hinnan alentuessa myös suomalaisten tuotteiden ja palveluiden kysyntä notkahti. (Laakso & Tamminen 2014: 23). On syytä todeta, että tässä suhteessa Venäjänkaupan rintamalla ei ole mitään uutta - Suomen ja Venäjän välisen ulkomaankaupan volyymi heijastelee yhä edelleen öljyn hintakehitystä. Tästä puhtaasti taloudellisesta näkökulmasta tarkasteltuna voidaan todeta, että kun Venäjällä menee hyvin, Suomella menee hyvin – onhan Venäjä Suomen suurimpia yksittäisiä kauppakumppaneita.

Venäläiset arvostivat suomalaista rakentamista, joka oli edistyksellisempää kuin Neuvostoliitossa. Sen sijaan Venäjällä toteutetussa rakennusprojektissa, jossa suomalaiset rakentajat joutuivat saksalaisen valvonnan alaisuuteen, syntyi suomalaisten ja saksalaisten välille erimielisyyksiä käytettyjen materiaalien laadukkuudesta. Tapahtuma herättää kysymyksen suomalaisten itäprojektien laadukkuudesta suhteessa muiden länsimaiden standardeihin. Toinen kiinnostava seikka suomalaisen rakennusviennin historiassa on se, että suomalaiset toimivat aktiivisesti erityisesti epädemokraattisissa maissa. Rakennuslehti (4.3.2014) kiteytti asian seuraavasti: "Siellä missä tekninen kehittymättömyys ja iso raha kohtaavat, syntyi projektivientiä." Asiakkaiden joukkoon kuului sekä äkkirikastuneita öljyvaltioita että alikehittyneiden maiden projekteja. Liiankin usein suomalaisten rakennusvientihankkeet olivat tavalla tai toisella sidoksissa kohdemaan armeijan tarpeisiin. Suomalaiset ovatkin toteuttaneet rahakkaita rakennushankkeita niin Libyan Muammar Gaddafille, Irakin Saddam Husseinille, Saudi-Arabian äärivanhoilliselle suvulle sekä Iranin shaahille ja Nigerian vallankaappausarmeijoille (Rakennuslehti 4.3.2014). Joidenkin hankkeiden luonnetta pyrittiinkin salaamaan, mutta toteutettiin suurten voittojen houkuttelemina. Muun muassa Perusyhtymä teki 600 miljoonan markan voiton 1982 Libyaan rakentamastaan maailman suurimmasta asetehasta (Ibid.). Suuret voitot houkuttelivat yrityksiä kilpailemaan myös korruption keinoin. Voidaankin todeta, että suomalaisen rakennusviennin historia nostaa esille useita eettisiä kysymyksiä, jotka eivät kosketa vain rakennussektoria vaan kansainvälistä liiketoimintaa yleisemminkin.

Uusi Venäjä, uudet haasteet

Neuvostoliiton hajoaminen vuoden 1991 lopussa muutti olennaisesti itään suuntautuneen rakennusviennin toimintaympäristöä. Venäläisen kysynnän romahtaminen johti useiden

merkittävien suomalaisten rakennusalan yritysten, kuten Hakan konkurssiin.⁵ Toimintaympäristön muutokset ilmenivät monella tavalla. Kun bilateraalikaupan aikakaudella päätökset rakennusprojekteista tehtiin keskitetysti Venäjän valtion tasolla, vaati menestyminen uudessa Venäjässä yrityksiltä kokonaisvaltaista uutta strategiaa. Pääsy julkisen sektorin rakennusprojekteihin osoittautui mahdottomaksi: urakat oli käytännössä jaettu venäläisille toteuttajille jo ennen kaikille avoimia tarjouskilpailuja.⁶ Sen sijaan kehittyvät asuntomarkkinat sekä erityisesti ulkomaisten yritysten teollisuusrakennusten ja toimitilojen rakentaminen avasivat uusia mahdollisuuksia suomalaisille rakennusyrityksille 1990-luvun loppupuolella. Venäjän talouden vaikeudet ja ruplan devalvaatio elokuussa 1998 kuitenkin romahduttivat rakennusmarkkinat. Venäjän valuuttakriisi sekä valtion maksukyvyttömyys heijastuivat voimakkaasti Suomen vientiin Venäjälle aina 2000-luvun alkuun saakka, jolloin talous kääntyi uuteen nousuun. (Laakso & Tamminen 2014: 49 – 51).

Suomalaisen rakennusteollisuuden kiinnostus Venäjää kohtaan piristyi maan talouden elpyessä 2000-luvun alkupuolella. Vuonna 2006 julkaistussa rakennusalan Venäjä-strategiassa todettiin, että rakentaminen oli kasvanut Venäjällä runsaat 10 % vuodessa eli nopeammin kuin muualla Euroopassa. Rakennustuotteiden kysynnän kasvu oli vielä tätäkin nopeampaa - peräti 15 – 20 %. Sitran ja Rakennusteollisuus ry:n yhteinen strategiaryhmä kannustikin erityisesti suomalaisia pk-yrityksiä panostamaan Venäjän rakennusmarkkinoihin sekä suositteli merkittävälle alan yrityksille nopeaa etabloitumista Venäjälle. (Rakennusteollisuus ry 2006: 3). Suositus perustui asiantuntija-arvioon, jonka mukaan Venäjän valtiontalous oli kunnossa. Odotusarvona oli, että useita vuosia 6 – 7 %:n tasolla pysytellyt talouskasvu vakiintuisi jatkossa 4 – 5 %:iin. (Rakennusteollisuus ry 2006: 11). Tältä pohjalta tavoitteeksi asetettiin, että kun vuonna 2005 suomalaisen rakennusalan volyymi Venäjällä oli noin 1,3 miljardia euroa, se kaksinkertaistettaisiin vuoteen 2008 mennessä ja vuonna 2012 volyymi ylittäisi jo 4,5 miljardin euron rajan. Kasvua uskottiin saavutettavan tytäryhtiöiden kautta erityisesti rakennusurakoinnissa ja tuoteteollisuudessa. Tärkeimmiksi kasvualueiksi identifioitiin omarahoitteinen asuntorakentaminen, liikerakentaminen (tuotantolaitokset, liiketilat sekä logistiikkapalvelujen rakennukset) sekä infrastruktuurirakentaminen (Ibid: 9). Kasvuennustetta ohjasi arvio, jonka mukaan ”Venäjä on nyt normaali lähimarkkina”. (Rakennusteollisuus ry 2006: 7).

Venäjän positiivinen talouskehitys näkyikin voimakkaasti rakennussektorilla. Vuonna 2005 Venäjällä valmistui 515 000 asuinrakennusta⁷ (Rakennusteollisuus ry 2006: 21) ja vuonna 2008 Venäjällä oli rakenteilla jo yhteensä 765 000 uutta asuntoa, mikä vastasi kahta kolmasosaa uusista rakennusmarkkinoista. Omakotitaloja vuonna 2008 rakennettiin lähes 200 000, joista valtaosa Moskovan, Krasnodarin ja Pietarin alueille tai niiden välittömään läheisyyteen. (Riihimäki et. al. 2010: 12). Luksustasoisten hirsitalojen kysynnälle nähtiin Venäjällä suomalaisten mentävä

⁵ Myös suomen Lähi-Itään suuntautunut rakennusvienti oli vaikeuksissa, mikä omalta osaltaan syvensi alan ongelmia (Laakso & Tamminen 2014: 25).

⁶ Myös Sotshin talviolympialaisten rakennushankkeiden urakointi näytti tukevan arviota, jonka mukaan Venäjällä valtion urakkatarjousten voittajat valitaan muilla perusteilla kuin työn laadulla tai hinnalla (Ks. Nelonen 12.8.2011).

⁷ Asuntojen keskimääräinen pinta-ala oli 84,7 m² (Rakennusteollisuus ry 2006: 21).

markkinarako ja hirsitalojen viennistä Venäjälle muodostuikin merkittävä tulonlähde suomalaisille hirsitalojen valmistajalle.⁸ Vuonna 2008 suomalaisten hirsitalovalmistajien kokonaisviennistä noin 40 % myytiin Venäjälle.⁹ Yksittäisten talotoimitusten lisäksi hirsitaloja on toimitettu mm. lomakeskuksiin. Puu onkin Venäjällä perinteinen rakennusmateriaali, jota suositaan erityisesti loma-asuntorakentamisessa.

2000-luvun alkupuolella puurakentamisen edistäminen nousi osaksi suomalaista rakennusalan keskustelua. Puurakentamisen edistämiseksi perustettu työryhmä laati Puurakentamisen edistämishjelman vuosille 2004 – 2010 (Puurakentamisen... 2005). Ohjelman tavoitteena oli puun käytön edistäminen asuinrakentamisessa Suomessa ja sen lähialueilla. Näin myös Venäjällä tapahtuva rakentaminen on nähtävä osana laajempaa kotimaista puurakentamisen edistämishjelmää. Puurakentamisen etuina nähtiin sen ekologisuus, työllisyysvaikutukset sekä pk-yritysten lisääntyvät mahdollisuudet osallistua rakennustoimintaan.¹⁰ Suomalaisen rakennusteollisuuden ja rakennusyriyten agendalle nousikin puun käytön edistäminen sekä asuinrakentamisessa että julkisissa rakennuksissa, kuten päiväkodeissa. Vastaavanlaiset tavoitteet puurakentamisen edistämiseksi näkyivät pian myös Venäjän viennissä. Vaikka puurakentamisessa nähtiin runsaasti potentiaalia myös Venäjällä, vientiin kohdistui myös merkittäviä haasteita, jotka liittyivät toisaalta viranomaismääräyksiin Venäjällä ja toisaalta talonrakennuttajien asenteisiin. Muun muassa paloturvallisuusmääräykset ovat käytännössä estäneet puukerrostalojen rakentamisen Venäjälle. Myös puurakennusten kokoa on säännelty tiukasti. Näin ollen puun käyttö keskittyikin pientalorakentamiseen. Puun käyttöä rakentamisessa kuvaavat esimerkiksi seuraavat luvut: Vuonna 2002 puurunkoisten uudistalojen osuus oli ainoastaan 9 % asuinrakennusten kokonaispinta-alasta. Uusien puurunkoisten asuinrakennusten pinta-ala oli 3 milj. m². Koska Venäjällä oli merkittävää tarvetta edulliselle asuinrakentamiselle, Venäjän valtiollinen kehittämissuunnitelma asetti tavoitteeksi nostaa vuosittaiseksi puurakenteisten asuintalojen määräksi runsaat 7 milj. m², mikä vastasi lähes puolta koko edullisten uudisrakennusten tavoitellusta pinta-alamäärästä. (Marttila et. al. 2007: 7). Vuonna 2009 Vladimir Putin totesi, että edullisten asuntojen määrää tuli nostaa silloisesta noin 5 %:sta koko asuntokannasta vähintään 25 %:iin (www.refru.ru/building.pdf). Tästä näkökulmasta tarkastellen suomalaisilla ja venäläisillä oli yhteneväiset tavoitteet puurakentamisen edistämiseksi.

2000-luvun alun vahvasta talouskehityksestä seurasi myös pientalojen kysynnän voimakas kasvu erityisesti keskiluokan vaurastumisen ansioista. Puu ei kuitenkaan nauti Venäjällä vastaavaa suosiota omakotirakentajien keskuudessa kuin Suomessa. Venäjällä puuta ei pidetä paloturvallisena materiaalina, mikä on vähentänyt kuluttajien kiinnostusta puutaloja kohtaan. (Marttila et. al 2007: 13). On myös esitetty näkemyksiä, joiden mukaan kulttuurierot ovat vaikuttaneet puutalon alhaisempaan haluttavuuteen Venäjällä. Rakennusmateriaalina puu

⁸ Katso esimerkiksi: <http://www.lappilainen.fi/uutiset/rovaniemelta-kaikki-hirsitalot-vientiin.html> ja <http://www.ikihirsi.fi/fi/iki-uutiset/suomalaista-hirsirakentamisen-osaamista-ikihirrelta-venajan-presidentille.html>

⁹ Ks. "Hirsitalojen vienti Venäjälle" 29.9.2009 osoitteessa: <http://www.hirsilinna.com/tag/venaja/page/2/>. Sivustoilla vierailtu 1.10.2014.

¹⁰ <http://valtioneuvosto.fi/ajankohtaista/tiedotteet/tiedote/fi.jsp?oid=111299>, vierailtu 1.10.2014.

yhdistetään ennen muuta maaseutuun eikä niinkään kaupunkimaiseen asumiseen. Kun talonrakennuksen kasvupotentiaali keskittyy suuriin kaupunkeihin ja niiden ympäristöön, ei puutalo ole useinkaan talonrakennusta suunnittelevien perheiden ensisijainen vaihtoehto. Venäjällä talon yhtenä funktiona on lisäksi osoittaa omistajansa vaurautta ja sosiaalista asemaa. Kivi- ja tiilitalot yhdistetäänkin puuta useammin ajatukseen taloudellisesta vauraudesta. Toisaalta ympäröivän yhteiskunnan epävakaus on nostanut turvallisuuskysymykset osaksi asunnonhankintapäätöksiä. Suomalaisyritysten mukaan puutalojen kysyntää onkin hidastanut myös se, ettei puu ole luodinkestävää. Kuluttajat ovat edellyttäneet luodinkestävyyttä erityisesti ovilta. (Marttila et. al 2007: 16 – 17: ks. myös Marttila & Ollonqvist 2010: 6).

Vaikka Venäjän avaamat mahdollisuudet rakennusteollisuudelle ovat suuret, maan mittakaava on merkittävä haaste suomalaisille pk-yrityksille. Näin erityisesti, kun yksittäisten talojen toimituksesta on viime vuosina tapahtunut siirtymä kohti aluerakentamista. Yritysten välisen verkostoyhteistyön vahvistaminen onkin nähty yhtenä keskeisenä rakentamisen kehittämishaasteena 2000-luvulla (Marttila & Ollonqvist 2010: 25). Suomessa rakennustuotanto hyödyntää laajasti erilaisia alihankinta- ja sarjatuotantoratkaisuja, joissa pääurakoitsija vastaa kokonaisurakan johtamisesta. Vastaavista toimintamalleista on kuitenkin vain rajallisesti kokemusta Venäjältä. Esimerkiksi alihankinnassa keskeisenä ongelmana ovat olleet suomalaisten tilaajien ja venäläisten alihankkijoiden erilaiset näkemykset laatuun ja toimitusaikoihin liittyen (Marttila & Ollonqvist 2010: 32). Toimintamallina alihankinta onkin vasta kehittymässä Venäjällä. Alalla on vielä piirteitä neuvostoajoista, jolloin yksi yritys tarjosi asiakkaalle kaikki rakentamiseen liittyvät palvelut. Ulkomaisten yritysten tultua Venäjän rakennusmarkkinoille myös rakennustoiminnan organisointi on joutunut muutosten kohteeksi.

Uusi Venäjä tarjosi merkittäviä mahdollisuuksia myös suurille suomalaisille rakennusalan yrityksille. Yksi onnistujista nopeasti muuttuvilla markkinoilla oli YIT, josta tuli 2000-luvulla suurin ulkomainen asuntorakentaja Venäjällä (Laakso & Tamminen 2014: 31). Yrityksen menestys pohjasi täysin uuteen Venäjä-toimintojen strategiaan verrattuna rakennuskohteiden toteutukseen Neuvostoliitossa. Maahan etabloitumisen lisäksi yksi keskeisistä muutoksista oli siirtyminen paikallisen työvoiman käyttöön. Suomalaisen työmiehen hinta verrattuna vastaavaan venäläiseen työntekijään oli 2000-luvun alussa jopa viisinkertainen (Ibid: 111). Tästä syystä kilpailukyvästään huolehtivalla yrityksellä ei ollut käytännössä enää varaa palkata länsimaisia työntekijöitä Venäjällä toteutettaviin rakennusprojekteihin. Näin joitakin avainhenkilöitä lukuun ottamatta suomalaisten rakennuttajien henkilökunta paikallistui. Lisäksi alihankinnan osuus rakennusprojekteissa kasvoi: Parhaat paikalliset rakennusliikkeet esimerkiksi Pietarissa tekivät jo niin laadukasta työtä, että se antoi mm. YIT:lle mahdollisuuden teettää osa rakennusprojekteista alihankintaurakoita hyödyntäen (Laakso & Tammi 2014: 114).

Rakennusalan yritykset, mukaan lukien YIT, joutuivat kuitenkin uuden myrskyn silmään vuoden 2008 talouskriisin seurauksena eli vain pari vuotta hyvin optimistisen Rakennusalan Venäjä-strategian julkaisemisen jälkeen. Vuonna 2008 pitkään vahvana jatkunut talouskasvu selvästi hiipui ja vuonna 2009 Venäjän BKT:n kasvuluvuiksi kirjattiin – 7,8 % (BOFIT Venäjä-tilastot). Tätä seurasi

kolme positiivisempaa vuotta, mikä jälkeen Venäjän talouskasvu hidastui uudelleen vuonna 2013. Tuolloin BKT:n kasvu ylsi enää 1,3 %:iin (Ibid.) Kuten edellisessä luvussa jo todettiin, Ukrainan kriisin vaikutukset Venäjän reaalityalouteen käytännössä jäädyttivät talouskasvun. Vielä alkusyksystä 2014 Venäjän talouden ennustettiin elpävän hitaasti vuoden 2015 loppupuolella, sillä ehdolla, että ruplan kurssi pysyy vakaana ja Venäjään kohdistuvat talouspakotteet päättyvät (BOFIT 16.9.2014). Joulukuussa 2014 näyttää kuitenkin siltä, ettei kumpikaan ehdoista toteudu, mistä syystä ennusteet Venäjän talouden taantumasta ovat korvanneet aiemmat optimistisemmat arviot.

Kymmeniä vuosia Venäjällä toiminut SRV:n toimitusjohtaja Jukka Hienonen muistuttaa, että "Venäjällä kriisejä tulee ja menee". Hän suosittelee, ettei Venäjälle pitkäjärjenteisesti etabloituneen yrityksen pidä "hötkyillä" (Rakennuslehti 11.8.2014). Näkemys on huomion arvoisen, mutta ei poista toimintaympäristön epävakaudesta johtuvaa Venäjällä toimimisen keskeistä riskiä. Lisähaastetta tuo se, että globaaleilla markkinoilla sijoittajien pääomat liikkuvat nopeaa tahtia ympäristöihin, jotka tarjoavat positiiviset kasvunäkymät. Tämä on keskeinen haaste suurille rakennusalan yrityksille. Sekä YIT:n, SRV:n että Lemminkäisen sijoitetuista pääomista suuri osa, jopa puolet tai enemmän, on sitoutunut Venäjälle. (Rakennuslehti 11.8.2014). On kuitenkin merkittävää huomata, että Venäjän yleisen talouskehityksen heikentyminen ja poliittisen epävarmuuden kasvu ei ole täysin pysäyttänyt asuntomarkkinoita. Päinvastoin - sekä kiinteistöalan yritysten investointien määrä että yksityinen asuntorakentaminen lisääntyivät voimakkaasti vuoden 2014 aikana. Tammi-kesäkuussa asuntoja otettiin käyttöön noin kolmannes enemmän kuin vuonna 2013. Muusta talouskehityksestä poikkeavaa ilmiötä selittää mm. se, että yhteiskunnallisen epävarmuuden lisääntyessä kuluttajat sijoittavat varojaan asuntoihin. Toisaalta voimistunut inflaatio (7,3 %, v. 2014; ks. BOFIT Venäjä-tilastot) on kannustanut ihmisiä ostamaan asuntoja myös luotonoton kautta. Tähän on kuitenkin liittynyt riski, jota harvat venäläiset ovat asuntoa ostaessaan osanneet ennakoida. Helsingin Sanomat uutisoi 17. joulukuuta 2014, että osa asunnoista on hankittu dollarimääräisillä luotoilla. Ruplan kurssin merkittävä heikentyminen suhteessa dollariin on lähes kaksinkertaistanut valuuttapohjaisten asuntovelallisten ruplamääräisen velkasumman. Näin esimerkiksi vuonna 2013 otettu viiden miljoonan ruplan suuruinen laina on muuttunut yhdeksäksi miljoonaksi ruplaksi. Velallisten ahdinko onkin saanut heidät järjestäytymään sosiaalisessa mediassa ja kokoontumaan mielenosoitukseen keskuspankin edessä Moskovassa. Velalliset peräivät vastuuta sekä pankeilta, jotka ovat markkinoineet valuuttaluottoja riskittöminä vaihtoehtoina. (HS 17.12.2014).

Ukrainan kriisi, Venäjän talouskasvun hiipuminen ja EU:n Venäjään kohdistuvat taloudelliset pakotteet ovatkin heijastuneet negatiivisesti paitsi joihinkin asuntovelallisiin, myös suomalaisten rakennusyritysten toimintaan Venäjällä. Elokuussa 2014 SRV ilmoitti sulkevansa Lappeenrannan toimipisteensä. Päätöstä perusteltiin tarpeella tarkastella yrityksen liiketoiminnan rakennetta muuttuvassa markkinaympäristössä. Tällä viitattiin mm. 'Venäjän tilanteeseen' sekä Kaakkois-Suomen kehitysnäkymiin rakennussektorilla, minkä arvioinnissa Venäjän kehityksellä on myös merkittävä asema. (Rakennuslehti 15.8.2014).

Työturvallisuus rakennushankkeissa

Suomalaisten yritysten etabloituminen Venäjän rakennusmarkkinoille sekä paikallisen työvoiman käyttö asettaa erityisiä haasteita yritysten rakennustyömaiden työturvallisuuden kehittämiseksi. Ensinnäkin työturvallisuuteen liittyvät normit ja käytännöt eroavat Suomessa ja Venäjällä toisistaan. Lisäksi tutkimukset antavat viitteitä siitä, että työturvallisuuskulttuuri Venäjällä on melko heikoissa kantimissa.

Alla luodaan ensin lyhyt katsaus Suomen työturvallisuusnormeihin ja –tilanteeseen. Tämän jälkeen siirrytään tarkastelemaan työturvallisuuskysymyksiä Venäjän näkökulmasta. On syytä todeta, että siitä huolimatta, että suomalaiset yritykset ovat melko aktiivisia toimijoita Venäjällä ja tätä kautta myös työllistävät venäläistä työvoimaa - Venäjän työturvallisuuskysymyksiä ei juuri ole käsitelty suomalaisissa tutkimuksissa. Näin ollen alla esitetyt näkemykset nousevatkin esille pääasiassa Venäjällä julkaistusta venäjänkielisestä aineistosta.

Työturvallisuus Suomessa

Tilastojen valossa työturvallisuus on Suomessa kansainvälisesti korkealla tasolla. Tämä koskee työturvallisuutta myös rakennussektorilla. Rakentamisen päätoimialan työpaikkatapaturmien määrä ja taajuus ovatkin maassamme laskeneet jo useiden vuosien ajan.

Vuonna 2013 rakentamisessa tilastoitiin 13 975 työpaikkatapaturmaa. Vuonna 2012 yhteensä 7 henkilöä kuoli rakentamisen toimialan työpaikkatapaturmissa ja vakavia, yli 30 päivän työkyvyttömyyteen johtaneita tapaturmia oli noin 10 % kaikista työtaturmista. Työpaikkatapaturmista 29 % liittyy henkilön liikkumiseen, 22 % käsikäyttöisillä työkaluilla työskentelemiseen sekä noin 20 % erilaisten esineiden käsittelemiseen. Noin 40 % vammoista kohdistuu yläraajoihin (erityisesti sormiin) ja 23 % alaraajoihin. Tilastojen valossa putoamiset ovat rakentamisen suurin yksittäinen riskitekijä, jos riskiä arvioidaan kuolemaan johtaneiden onnettomuuksien valossa. Yleisesti ottaen voidaan kuitenkin todeta, että viime vuosien laskeva työtaturmien trendi ei välttämättä kerro koko totuutta työturvallisuuden parantumisesta rakennustyömailla. Tähän on ainakin kaksi selittävää tekijää. Ensinnäkin tilastot eivät sisällä vakuuttamattomia työntekijöitä (mm. yrittäjät). Myöskään virolaisen yrityksen lukuun Suomessa työskentelevät Virosta lähetetyt työntekijät eivät sisälly tilastoihin.¹¹(TVL 2014: 29, 31, 33).

Toisekseen - pidemmän aikavälin tilastot osoittavat, että rakentamisen työtaturmakehitys on vahvasti sidoksissa rakentamisen määrään. Näin ollen esim. 1990-luvun lamavuosina tapaturmien määrä väheni jopa puolella vuoteen 1991 verrattuna. Vastaavasti vuoden 2008 globaali talouslamba näkyi voimakkaana rakennusalan työtaturmien määrän putoamisena jo vuoden 2009 tilastoissa.

¹¹ Virolaisten rakennustyöntekijöiden määrästä ei ole saatavissa luotettavia lukuja. On kuitenkin arvioitu, että alalla on yhteensä noin 20 000 – 25 000 ulkomaista työntekijää (TVL 2014: 29), joista virolaiset lienevät suurin yksittäinen ryhmä.

Työturvallisuuden kehitystä kuvaakin paremmin työpaikkatapaturmien taajuus, joka ilmaisee tapaturmien määrän per miljoona tehtyä työtuntia. Myös tällä mittarilla rakennusalan työturvallisuuden kehitys on Suomessa ollut positiivista. Yli neljän päivän työkyvyttömyyteen johtaneiden työpaikkatapaturmien taajuus on pudonnut rakennusallalla merkittävästi. Kun vuonna 2005 tunnusluku oli 43, oli se vuonna 2012 enää 30 (TVL 2013).

Positiivisesta kehityksestä huolimatta työtaturma rakentamissektorilla on kuitenkin edelleen todennäköisempi kuin millään muulla toimialalla ja yli kaksinkertainen kaikkien toimialojen keskiarvoon verrattuna. (Ibid.) Näin ollen työturvallisuuden kehittäminen on alalla edelleen ajankohtainen kysymys.

On syytä todeta, että tapaturman todennäköisyys vaihtelee merkittävästi alan sisällä. Suurempien rakennusliikkeiden osuus alan tapaturmista on pieni siitä huolimatta, että niiden osuus rakentamisesta on suuri. Tätä on pidetty todisteena siitä, että suurten rakennusliikkeiden harjoittama turvallisuusjohtaminen lisää työntekijöiden turvallisuutta rakennustyömailla. (TVL 2014: 29). Haasteet kohdistuvatkin ennen muuta pienempiin rakennusalan yrityksiin mukaan lukien yrittäjävetoiset rakentajat.

Työsuojelu on ennakointia

Työturvallisuuden keskeinen edistämismuoto Suomessa on työnantajan velvoittava lainsäädäntö. Työsuojeluviranomaisten valvomia säädöksiä (lakeja, valtioneuvoston asetuksia ja päätöksiä) on kaikkiaan toista sataa. Uusia säädöksiä ja muutoksia vanhoihin säädöksiin tehdään vuosittain useita kymmeniä. Valmistelutyötä tehdään niin sosiaali- ja terveysministeriössä kuin useissa muissa ministeriöissä. Lista työsuojeluviranomaisten valvomista säädöksistä onkin jatkuvassa muutoksessa. (<http://www.tyosuojelu.fi/fi/saannokset>).

Keskeinen työturvallisuutta Suomessa sääntelevä dokumentti on työturvallisuuslaki (738/2002). Työturvallisuuslain 10 § velvoittaa työnantajan selvittämään, tunnistamaan ja arvioimaan työntekijöiden turvallisuudelle ja terveydelle aiheutuvat vaarat ja haitat. Laki asettaa perustan työpaikan turvallisuustoiminnalle, joka koostuu riskien arvioinnista ja hallinnasta.

Työterveyshuoltolain mukaan työterveyshuolto osallistuu asiantuntijatahona työn ja työolosuhteiden terveellisyyden ja turvallisuuden arviointiin. Riskien arviointiprosessissa arvioidaan työntekijöiden terveyttä ja turvallisuutta uhkaavat vaarat ja niistä aiheutuvat riskit. Riskillä tarkoitetaan tässä haitallisen tapahtuman todennäköisyyttä ja vakavuutta ja vaara puolestaan viittaa tekijään tai olosuhteeseen, joka voi aikaansaada haitallisen tapahtuman. Riskien analysoinnissa hyödynnetään myös riskianalyysiä, jossa selvitetään paitsi riskin suuruutta ja pyritään tunnistamaan vaarat, pyritään myös määrittämään kohteen (esim. kemikaali) raja-arvot. Työturvallisuudella tarkoitetaan tilaa, jossa työhön ja työympäristöön liittyvät riskit ovat hyväksyttävällä tasolla. Olennainen rooli työturvallisuuden saavuttamisessa on riskienhallinnalla, joka on systemaattista toimintaa riskien tunnistamiseksi, arvioimiseksi ja pienentämiseksi.

(<http://www.tyosuojelu.fi/fi/riskienarviointi>).

Työturvallisuuden edistämisessä olennaista on työnantajan ja työntekijöiden välinen ns. yhteistoiminta, jolla mahdollistetaan työntekijöiden osallistuminen ja vaikuttaminen oman työpaikkansa turvallisuuteen ja terveellisyteen. Yhteistoiminnasta säädetään valvontalaissa. Työturvallisuuden järjestämisessä olennaista on työpaikan koko. Hyvin pienellä työpaikalla työnantaja hoitaa usein ns. työsuojelupäällikön tehtäviä ja toimii näin työsuojelun yhteystoimintahenkilönä. Vähintään kymmenen hengen työpaikoilla työntekijät valitsevat työsuojeluvaltuutetun ja kaksi varavaltuutettua. Työnantajan on huolehdittava siitä, että valituilla valtuutetuilla on mahdollisuudet saada tehtävän edellyttämää koulutusta pääsääntöisesti työajalla ja ilman ansionmenetystä. Suuremmille, vähintään 20 hengen työpaikoille tulee perustaa työsuojelutoimikunta, jossa ovat edustettuina sekä työnantajan että työntekijöiden edustajat. (<http://www.tyosuojelu.fi/fi/tyosuojeluyhteisty>).

Yllä kuvattujen yleisten työsuojelumääräysten lisäksi rakennusala säätelee useilla erilaisilla alakohtaisilla asetuksilla ja säädöksillä, kuten rakennustyön turvallisuudesta annetulla Valtioneuvoston asetuksella (205/2009). Asetus velvoittaa rakennushankkeen rakennuttajan, suunnittelijan, työnantajan ja työnsuorittajan yhdessä ja kunkin omalta osaltaan huolehtimaan siitä, ettei työstä aiheudu vaaraa työmaalla työskenteleville eikä muille sen vaikutuspiirissä oleville henkilöille. Rakennushankkeen päätoteuttajan on lisäksi huolehdittava siitä, että kaikilla rakennustyömaan työntekijöillä on riittävät tiedot turvallisesta työskentelystä ja että he tuntevat kyseisen rakennustyömaan vaara- ja haittatekijät ja niiden poistamisen edellyttämät toimenpiteet. Toisin sanoen päätoteuttaja on asetuksen mukaan velvollinen perehdyttämään ja opastamaan työntekijöitä työturvallisuuteen liittyvissä kysymyksissä. Käytännössä rakennuttajan on nimettävä jokaisen rakennushankkeen vaativuutta vastaava pätevä turvallisuuskoordinaattori (Valtioneuvoston asetus rakennustyön turvallisuudesta, pykälät 3 ja 5). Rakennustyön turvallisuutta säätelee Suomessa useat säännökset, joiden tavoitteena on tapaturmien ja muiden mahdollisten terveyshaittojen ennalta ehkäisy. Työturvallisuuden edistämiseksi työnantajilla on myös mahdollisuus lähettää työntekijöitään yhden työpäivän kestäväan koulutukseen, jonka päätteeksi koulutettavalla on mahdollisuus saada itselleen ns. työturvallisuuskortti, mikäli hän läpäisee kurssin päätteessä olevan kirjallisen kokeen. Kortti on voimassa viisi vuotta, minkä jälkeen sen voi uusia käymällä puolen päivän mittaisen täydennyskoulutuksen. Koulutus ei korvaa työnantajan antamaa työpaikkakohtaista työturvallisuusopastusta vaan täydentää sitä. Kortti on käytössä myös rakennusosalalla. Esim. suuret rakennusyrietykset saattavat edellyttää, että aliorakoitsijan kaikki aliorakointisopimuksen piiriin kuuluvat työntekijät ovat suorittaneet työturvallisuuskortin. Suomen työturvallisuuskeskus ylläpitää rekisteriä kortin haltijoista. (<http://www.tyoturvallisuuskortti.fi>).

Työturvallisuus Venäjällä

Kahdeksantoista vuoden neuvottelujen jälkeen voimaan astunut Venäjän WTO-jäsenyys elokuussa 2012 lisäsi paineita yhtenäistää venäläistä lainsäädäntöä vastaamaan paremmin kansainvälisiä normeja. Myös työturvallisuuslainsäädännön uudistustarve nousi esille yhtenä WTO-jäsenyyden

seurausvaikutuksista jo jäsenyysneuvotteluiden kuluessa (Tserkasov & Nigmatullina 2007). Seuraavassa tarkastellaankin työturvallisuuskysymyksiä Venäjän lainsäädännön valossa.

Venäjän työturvallisuusajattelun perusta on hahmoteltu Venäjän federaation työlainsäädännössä (ks. *Trudovoj kodeks RF*, 2001), jonka viides osio keskittyy työturvallisuuskysymyksiin. Laissa työsuojelulla (*ohrana truda*) tarkoitetaan järjestelmää, jolla sananmukaisesti säästetään työntekijöiden elämää ja terveyttä työskentelyprosesseissa. Työsuojelu sisältää erilaisia toimenpiteitä, mukaan lukien oikeudelliset, kuntouttavat ja lääkinnällis-ennaltaehkäisevät toimenpiteet. Muihin lain määrittämiin keskeisiin käsitteisiin sisältyy käsite työskentelyolosuhteista. Tällä viitataan tuotannon ja työskentelyprosessin niiden tekijöiden kokonaisuuteen, jotka vaikuttavat työntekijän työkykyyn ja terveyteen. Laki tunnistaa kolme erilaista työskentelyolosuhteita kuvaavaa kategorialla, jotka perustuvat terveyttä tai henkeä uhkaavien tekijöiden olemassaoloon: (1) Haitalliset tuotannolliset tekijät ovat tekijöitä, jotka voivat sairastuttaa työntekijän; (2) Vaaralliset tuotannolliset tekijät ovat tekijöitä, jotka saattavat aiheuttaa työntekijälle vamman (*travma*); (3) Vaarattomissa työskentelyolosuhteissa ei ole haittaa tai vaaraa aiheuttavia tekijöitä tai nämä tekijät eivät ylitä asetettuja raja-arvoja.

Työsuojelulainsäädännön toimeenpanossa valtion tehtävänä on lainsäädäntötyö sekä lain toimeenpanosta huolehtiminen. Käytännön toimeenpanovastuu lankeaa toimeenpanovallan eri portaille. Laki puhuu alueellisista toimeenpanevista elimistä hyvin yleisellä tasolla eikä esim. nimeä virastoja tai muita tahoja, joille tämä vastuu ensikädessä lankeaa. Sen sijaan laista käy selkeästi ilmi se lähtökohta, että työnantaja on vastuussa työsuojelutoimenpiteistä työntekijöiden hengen ja terveyden turvaamiseksi. Työnantajan veloitteisiin sisältyy työntekijöiden opastamisen lisäksi mm. heidän varustamisensa asianmukaisilla suojavaatteilla ja turvajalkineilla. Työnantajalla on myös velvoite luetteloida ja tehdä selvitys kaikista työtapaturmista. Onnettomuuden vakavuudesta riippuen selvitysryhmä voi koostua minimissään kolmesta henkilöstä: työnantajasta (tai hänen edustajastaan), työsuojeluasiantuntijasta tai työnantajan tähän tehtävään nimeämästä henkilöstä sekä ammattiliiton tai muun työntekijöitä edustavan tahon edustajasta. Jos kyseessä on vakavaa terveyshaittaa aiheuttanut onnettomuus, selvitysryhmään on otettava mukaan myös valtiollinen työtarkastaja. On huomattava, että venäläinen käytäntö eroaa olennaisesti suomalaisesta siinä, että työpaikan työsuojelusta vastaava henkilö on työnantajan valitsema eikä henkilö, joka on työntekijöiden keskuudestaan valitsema ja joka näin lähtökohtaisesti nauttii työntekijöiden luottamusta.

Tarkastelumme näkökulmasta toinen erityisen kiinnostava laki tunnetaan myös kirjainlyhenteellä SOUT (*О специальной оценке условий труда*, No426-ФЗ, 28. joulukuuta 2013). Laki määrittelee tarkemmin työsuojeluun liittyvät valtiolliset normit ja sitä kautta piirtää kuvaa vallalla olevasta lähestymistavasta työsuojelukysymyksiin. Kuten suomalaisessa työturvallisuuslaissa, myös SOUT:issa lähtökohtana on vaatimus työympäristön haitta- ja vaaratekijöiden identifioinnista sekä toimenpiteistä niiden vähentämiseksi. Laki on syntynyt aiemman työpaikkojen turvallisuussertifiointijärjestelmän pohjalle, mutta sen paremmuus aiempaan verrattuna on asetettu kyseenalaiseksi (esim. Kushnarjeva 2013). Lain mukaan työympäristön turvallisuus tulee

arvioida vähintään viiden vuoden välein. Arvioinnin tulee kattaa seuraavat osa-alueet: (1) fyysiset tekijät, kuten melu ja äänet, sähkö- ja magneettikentät, lämpötila, kosteus ja valaistus; (2) kemialliset tekijät, kuten ilmasta tai työntekijän iholta mitattavissa olevat kemialliset aineet ja seokset; sekä (3) biologiset tekijät, kuten elävät solut ja itiöt. Lisäksi tulee arvioida varsinaiseen työprosessiin liittyvät haitalliset tai vaaralliset tekijät, kuten työprosessin raskaus sekä työprosessin intensiteetti, jotka vaikuttavat työntekijän keskushermostoon tai aisteihin. Turvallisuuden perusteella työolosuhteet luokitellaan neljään luokkaan: optimaaliset, hyväksyttävät, haitalliset ja vaaralliset olosuhteet. Optimaaliseksi katsotaan työskentelyolosuhteet, joissa ei ole vaarallisia tai haitallisia elementtejä tai niiden vaikutus pitäytyy turvallisiksi määritellyissä rajoissa. Haitallisiksi luokitellaan olosuhteet, joissa haitalliset tekijät ylittävät normirajat.

On merkillepantavaa, että SOUT-lain velvoittavuus on tulkinnanvarainen. Laki ei automaattisesti edellytä työolosuhteiden perusteellista arviointiprosessia. Käytännössä keskeinen rooli onkin organisaation työsuojeluasiantuntijalla, joka tekee alustavan kartoituksen lain nimeämistä haittaa tai vaaraa aiheuttavista tekijöistä. Mikäli tässä alustavassa kartoituksessa työpaikalta ei identifioida lain tarkoittamia haitallisia tai vaarallisia tekijöitä, työympäristö voidaan todeta turvallisiksi ilman lain tarkoittamaa varsinaista selvitystä työskentelyolosuhteiden turvallisuudesta. Lakia onkin kritisoitu tästä rakenteellisesta epäloogisuudesta sekä siitä, ettei lainsäädäntö määrittele esim. työturvallisuusmittauksiin liittyvien tulosten vääristelyä rangaistuksenalaiseksi teoksi. Toisin sanoen, on nostettu esille, että komissio, joka lain mukaan viimekädessä vastaa työpaikan turvallisuuden arvioinnista, voi määritellä työpaikan turvallisiksi yritykseltä saamansa alustavan ilmoituksen perusteella ilman asiasta tehtyä varsinaista selvitystyötä ja siihen liittyviä mittauksia. Lisäksi on kritisoitu myös sitä, ettei laki määrittele työnantajan tiedonantovelvollisuutta työolosuhdeselvitykseen liittyen. (Kushnarjova 2013).

Oikeansuuntaisista tavoitteista huolimatta laki on siinä määrin tulkinnanvarainen, että se jättää työnantajalle runsaasti tilaa toimia vastoin lain henkeä. Vaikka laki toisaalta edellyttää työnantajaa pitämään kirjaa onnettomuuksista ja tekemään myös määräjän ulkopuolisia työturvallisuus selvityksiä esim. onnettomuuden tai teknologisten prosessien muutosten jälkeen, ei laista ilmene, kuinka valtiovalta valvoo lain noudattamista tai millaisia seurausvaikutuksia työnantajalle voi koitua työsuojelutoimenpiteiden laiminlyönnistä.

Rakennussektorin työturvallisuuden haasteita

Rakennussektori on riskialtis toiminnan sektori. Työturvallisuuden kansainvälinen vertailu on kuitenkin ongelmallista: Muun muassa työtapaturmia koskevissa tilastoissa on eroja sekä tilastojen kattavuudessa että tilastointiperusteissa. Venäjän saatavilla olevien työturvallisuustilastojen kattavuus on epäselvä ja siten niiden tulkinta luotettavasti on vaikeaa. On kuitenkin arvioitu, että rakentamisen osuus kaikista teollisuuden onnettomuuksista Venäjällä on noin 35 % (Kofanov 2011).

Eri ylläpitäjien tilastot ovat melko yhteneväisiä siinä, että rakennussektorin kuolemaan johtaneiden tapaturmien määrä Venäjällä on vuosien 2003 ja 2008 välillä vaihdellut runsaasta viidestä tuhannesta noin kolmeen tuhanteen per vuosi trendin ollessa kasvava (Sidel'nikova 2013). Onnettomuuksien kasvu kyseisellä aikavälillä on linjassa myös Suomessa tehtyjen havaintojen kanssa, joiden mukaan rakennustoiminnan määrän kasvu lisää rakennusalalla tapahtuneita tilastoituja työtapaturmia. Aivan kuten Suomessa, myös Venäjällä rakennusalalle on luonteenomaista muita tuotantosektoreita korkeampi työntekijöiden tapaturmariski. Venäjällä arviolta 30 % rakentamisen ja rakennusmateriaalituotannon työntekijöistä tekee fyysisesti raskasta työtä tai työskentelee haitallisissa tai vaarallisissa olosuhteissa. Heistä runsas 9 % altistuu työssään normirajat ylittävälle pitoisuuksille kaasuja, pölyä, melua tai täryä. (Sidel'nikova 2013).

Suomalaisten rakennusalan yritysten näkökulmasta¹² Venäjän ja Suomen lainsäädännöt eivät eroa toisistaan paljoakaan. Venäläistä normistoa pidetään jopa tiukempaan kuin suomalaista. Ongelmat nähdäänkin lain toimeenpanossa: "Venäjällä yritykset ja viranomaiset eivät noudata lainsäädäntöä käytännössä. (...) Asenne turvalliseen rakentamiseen Venäjällä puuttuu." Kahden yrityksen näkemyksen mukaan lainsäädäntö aiheuttaa ennen muuta suuren paperityön. "Asiat hoidetaan paperilla ja siinä kaikki", toteaa yhden suomalaisyrityksen edustaja. Eräs haastateltu totesi, että lain tuottama paperipino on muhkea ja sen merkitys realisoituu lähinnä silloin, jos 'jollakin on tarvis', millä hän viittasi paikalliseen korruptioon. Kommentti voidaan tulkita siten, että lain kirjain on täytettävä, jottei paikallisviranomaisille ilmaannu perusteita, joilla yritystä voidaan kiristää. Yhden yrityksen edustaja kiteyttää lain noudattamisen vaateen seuraavasti: "Kun [paperit] on kunnossa eikä ole onnettomuuksia, niin kaikki on kunnossa". Rakennussektoria vaivaavasta korruption määrästä ei luonnollisestikaan ole olemassa tarkkoja tietoja, mutta muualla on arvioitu, että ongelma on huomattava. Korruptio ilmenee paitsi suoranaisina lahjuksina, myös rakennettavien kohteiden ylihinnoitteluna. On mm. esitetty, että tie- ja talonrakentamisen huomattavan korkea hinta Venäjällä verrattuna Eurooppaan, Yhdysvaltoihin ja Kiinaan selittyy korruptiolla (ks. refru.ru/building.pdf).

Työturvallisuus sinänsä koetaan erään suomalaisjohtajan mukaan Venäjällä lähinnä kulueräksi, eikä työturvallisuuteen panostamisen taloudellisia etuja yrityksille juuri nähdä. Yleisesti ottaen keskeisimpänä ongelmana nähdään kuitenkin työntekijöiden asenteet työturvallisuuden edistämiseen ja ylläpitämiseen liittyen. Eräs kyselyyn vastanneista kommentoi asiaa seuraavasti: "Viranomaiset ajattelevat [työturvallisuutta], duunarit eivät".

Työturvallisuuskulttuurin puuttuminen venäläisillä rakennustyömailla on nostettu esille myös venäläisissä tutkimuksissa. Esimerkiksi vuonna 2011 Venäjän federaatiossa rekisteröidyistä vakavista työtapaturmista 71 %:ssa syynä oli ns. inhimillinen tekijä: työturvallisuusmääräysten rikkominen, työn heikko organisointi, puutteet työntekijöiden työturvallisuuskoulutuksessa, heikko

¹² Tätä tutkimusta varten lähetettiin joulukuussa 2014 lyhyt Webropol-kysely viiden eri Venäjällä toimivan suuren suomalaisen rakennusyrityksen Venäjä-toimintojen johtajalle ja tässä esitetyt näkemykset on poimittu kolmen kyselyyn vastanneen yrityksen vastauksista. Lisäksi on hyödynnetty Pietarissa työskentelevien suomalaisten rakennusalan työnjohtajien suullisesti esittämiä näkemyksiä työturvallisuuden tilasta Venäjällä. Haastattelut Venäjällä toteutettiin Saimian toimesta joulukuussa 2014.

määräysten noudattamista koskeva valvonta, heikko työturvallisuuskulttuuri yrityksen kaikilla tasoilla sekä heikko päätösten toteuttamisaste. (Jefimova 2013). Näistä työn heikko organisointi on tutkimusten mukaan keskeisin onnettomuuksia aiheuttava tekijä vastaten 26,7 %:sta onnettomuuksia, kun työturvallisuuskoulutuksen puutteen on laskettu aiheuttavan selvästi vähemmän eli 11,9 % onnettomuuksista ja työn edellyttämien sääntöjen rikkominen (esim. päihtyneenä työskentely) aiheuttaa noin 10,6 % onnettomuuksista. Lisäksi työntekijöiden fyysinen väsymystila on yksi onnettomuuksia aiheuttava tekijä. (Kofanov 2011).

Työturvallisuuden edistämiseksi Venäjällä toimivissa suomalaisyrityksissä sovelletaan myös emoyhtiössä käytössä olevia työsuojelua edistäviä toimia paikallisen lainsäädännön noudattamisen lisäksi. Rakennustyömaalla voi esimerkiksi olla työturvallisuudesta paikan päällä vastaava venäläinen turvallisuusinsinööri, jonka esimiehenä toimii Suomessa oleva turvallisuusasiantuntija. Turvallisuusinsinööri vastaa mm. viikoittaisista työturvallisuuskatselmuksista eli ns. TR-mittauksista (mittauksista lisää esim. Kokkonen 2010). TR-seuranta mainittiinkin kaikkien kolmen suuren suomalaisen rakennusyrityksen vastauksissa, kun kysyttiin mitä suomalaisia työsuojelutoimenpiteitä yritykset noudattavat Venäjän työmaillaan. Aktiivisilla toimillaan yritykset pyrkivät paitsi ennaltaehkäisemään työssä tapahtuvia onnettomuuksia, myös vahvistamaan asemaansa mahdollisten onnettomuuksien jälkiselvittelyissä. ”Yhä edelleen [venäläisten] viranomaisten keskuudessa on tavoite saada yhtiöstä pääsyyllinen tapaturman syntymiseen, vaikka turma olisikin aiheutunut henkilön omista virheistä”, toteaa erään suuren rakennusyrityksen suomalainen johtaja. Venäjän lain mukaan yritys on korvausvelvollinen tapaturman kohteeksi joutuneelle työntekijälle, mikäli onnettomuus voidaan osoittaa yrityksen syyksi. Jos sen sijaan onnettomuus on aiheutunut työntekijän oman toiminnan seurauksena, ovat myös korvaukset käytännössä olemattomia.

Oman lisänsä työturvallisuuskysymyksiin tuo se seikka, että merkittävä osa rakennustyöstä teetetään venäläisillä alihankkijoilla. Tällöin pääurakoitsija ei itse pysty samalla tavoin seuraamaan työn tekemisen prosessia, verrattuna tilanteeseen jossa työn tekevät yrityksen omat työntekijät. On syytä olettaa, että jo aiemmin mainittu työsuojelukulttuurin puute, joka näyttäytyy asenneongelmana, on jossain määrin riippuvainen aliurakoinnin mukanaan tuomista rakenteista. Kun Suomessa aliurakoijat käyttävät usein virolaista työvoimaa, Venäjällä rakennusmiehiksi pestataan runsaasti työntekijöitä entisistä Neuvostotasavalloista. Venäjällä arvioidaan työskentelevän miljoonia maahanmuuttajia, jotka vastaavat merkittävästä osasta maassa tehtävästä rakentamisesta. He eivät useinkaan pysty rakentamaan Venäjällä itselleen normaaleja elinolosuhteita, minkä on katsottu lisäävän rikollisuutta, päihteiden käyttöä ja sairastavuutta sekä heikentävän venäläisten rakennustyömiesten työllistymismahdollisuuksia (www.refru.ru/building.pdf). Pietarissa haastatellut suomalaisyritysten edustajat viittasivat ilmiöön puhumalla mm. rakennustyömaiden ”uzbekistanilaisista lammaspaimenista” ja jopa ”orjatyövoimasta”. Tämänkaltainen työvoima on halpaa, sillä ainakin osalta puuttuu kaikkalainen alan koulutus. Tätä tutkimusta varten ei ollut käytettävissä dataa suomalaisyritysten venäläisten alihankkijoiden käyttämästä työvoimasta, mutta yleisesti voidaan todeta, että Venäjän rakennussektori työllistää runsaasti maan rajojen ulkopuolelta tullutta pimeää työvoimaa. Usein

he ovat köyhistä oloista saapuneita miehiä, joilla ei ole Venäjällä työskentelyyn tarvittavaa virallista työlupaa. Voidaankin todeta, että työvoiman rakenteelliset ongelmat heijastuvat myös työturvallisuusongelmina. Henkilö, joka työskentelee maassa laittomasti tai jonka maahan jäännin edellytyksenä on työpaikan olemassaolo, ei lähtökohtaisesti voi turvattoman asemansa vuoksi vaatia parempia työoloja eikä standardien mukaisia turvavaatteita tai -välineitä. Pikemminkin heidän tulee kaikin tavoin pysyä mahdollisimman näkymättömissä työtä suorittaessaan. Rakennustyömaiden työturvallisuuden edistämiseen Venäjällä liittyikin näin ollen myös laajempia rakenteellisia, eettisiä ja yritys vastuuseen linkittyviä kysymyksiä, joiden pohtiminen ansaitsisi aivan oman tutkimuksensa. Erityisen kiinnostavaa olisi selvittää mm. sitä, kuinka Venäjällä toimivat rakennusalan yritykset huomioivat työturvallisuuden ennakoinnin neuvotellessaan ja solmiessaan aliurakointisopimuksia venäläisten osapuolten kanssa. Suomessahan suuret, pääurakoitsijana toimivat rakennusyritykset vaativat usein kaikilta aliurakoitsijoidensa käyttämillä työntekijöiltä työturvallisuuskortteja, mikä takaa sen, että työntekijöillä on perustiedot työturvallisuuden edistämisestä työmailla.

Rakennussektorin työturvallisuuden parantamiseksi ja lainsäädännön määräysten noudattamiseksi yrityksille on kuitenkin Venäjälläkin tarjolla erilaisia työturvallisuuskoulutuksia. Koulutuksia tarjoavat muun muassa tätä tarkoitusta varten perustetut organisaatiot, kuten moskovalainen koulutuskeskus ANO, jonka taustalla on Moskovan kaupungin rakennustyöntekijöiden ja rakennusmateriaaliteollisuuden ammattiyhdistyskomitea. Koulutusta tarjotaan ennen muuta rakennusyritysten johdolle, mutta yrityksillä on mahdollista tilata koulutusta myös suoraan henkilöstönsä tarpeisiin. Tuntimääräisesti tarjotut koulutukset ovat melko laajoja, jopa 40 tunnin kokonaisuuksia ja niiden suorittamisesta annetaan kirjallinen todistus (ks. esimerkkikuva todistuksesta alla).

Автономная некоммерческая организация "Комплексный экспертный центр охраны труда"	
УДОСТОВЕРЕНИЕ №	
Выдано	_____
	(фамилия, имя, отчество)
Место работы	_____
Должность	_____
Проведена проверка знаний требований охраны труда по <u>занимаемой должности</u> в объеме _____ 40 часов	
Протокол заседания комиссии по проверке знаний требований охраны труда работников	
от " " января 2013 г. №	
Председатель комиссии	_____ В.Г.Карташев
М.П.	(подпись) Ф.И.О.

УДОСТОВЕРЕНИЕ о проверке знаний требований охраны труда
--

Venäläiset asiantuntijat näyttävät olevan melko yhtä mieltä siitä, että käytössä oleva työturvallisuuden sertifiointijärjestelmä ei sinällään ole riittävä edellytys työtapaturmien ehkäisyksi, sillä sertifikaatit jäävät helposti hyllyyn pölyttymään. Onkin ehdotettu, että työpaikoille

pitäisi kouluttaa ns. sisäisiä työturvallisuusauditoijia (Tserkasov 2007). Tähän tarpeeseen olemassa olevat koulutusorganisaatiot voisivat yhtenä toimijana tarjota omaa osaamistaan yritysten tueksi.

Lopuksi

Tässä selvityksessä on luotu lyhyt katsaus Suomen Venäjälle suuntautuneen rakennusviennin historiaan sekä alan työturvallisuuskysymyksiin sekä lainsäädännön että yritystoiminnan näkökulmista. Yhteenvetona voidaan todeta, että Venäjällä toimivat suomalaisyritykset pitävät venäläistä työturvallisuuslainsäädäntöä tiukkana, mutta kokevat, että lain toimeenpanossa korostuu paperityö systemaattisen työturvallisuuden kehittämisenäkökulman sijaan. Konkreettisia toimintamalleja työturvallisuuden parantamiseksi toteutetaankin suomessa käytettävien toimintamallien pohjalta.

Aineistosta nousee esille käsitys, jonka mukaan työntekijöiden asenne on olennainen työturvallisuutta heikentävä tekijä Venäjän rakennustyömailla. Näin ollen näyttää keskeiseltä, että työturvallisuuden parantamiseksi toteutettavat kehitysinterventiot ottaisivat yhdeksi tavoitteekseen työntekijöiden ymmärryksen lisäämisen työturvallisuuskysymyksistä. Tähän on mahdollista vaikuttaa mm. erilaisin koulutusinterventioin, mutta miksei myös kehittämällä työntekijöille mahdollisuus työturvallisuusosaamisensa näyttämiseen näyttökokein. On syytä olettaa, että suomalaisilla alan yrityksillä ja oppilaitoksilla olisi tässä paljonkin annettavaa venäläisille yhteistyökumppaneilleen. Samaan aikaan on kuitenkin syytä muistaa, että venäläisten lähteiden mukaan keskeisin yksittäinen tapaturmia aiheuttava tekijä venäläisillä rakennustyömailla on työn heikko organisointi. Juuri tähän olisikin syytä keskittyä työturvallisuutta edistävissä hankkeissa.

Tutkimuksessa tuotiin kuitenkin esille myös se seikka, että rakennusteollisuutta leimaa laajamittainen ulkomaisen työvoiman käyttö ja samankaltaiset harmaan talouden ongelmat, joihin valtio on Suomessa viime vuosina pyrkinyt vaikuttamaan mm. pakollisella rakennustyömaiden työntekijöiden rekisteröinnillä. Missä määrin harmaan työvoiman käyttö leimaa suomalaisyritysten venäläisiä alihankkijoita on kysymys, johon tämän tutkimuksen aineisto ei anna vastausta. Selvää kuitenkin on, että kysymys on olennainen paitsi työturvallisuuden edistämisen, myös rakennusliiketoiminnan etiikan näkökulmasta, ja siksi ansaitsisi oman kattavan selvityksensä.

Lähdeluettelo

BOFIT 16.9.2014, BOFIT Venäjä-ennuste 2014 – 2016. BOFIT Venäjä-ryhmä. Suomen Pankki, BOFIT – Siirtymätalouksien tutkimuslaitos.

BOFIT 4.12.2014, Viikkokatsaus 2014/49.

BOFIT Venäjä-tilastot, Kokonaistalouden kuvaajia,
<http://www.suomenpankki.fi/bofit/seuranta/venajatilastot/Pages/default.aspx>, päivitetty 21.7.2014, vierailtu 3.10.2014.

Kokkonen, Joonas (2010), *Talonrakennustyömaan TR-mittausohje*, Opinnäytetyö, rakennustekniikan koulutusohjelma, Savonia ammattikorkeakoulu.

Lehtinen, Kari 1.12.2014 "Case Paroc: Näimme potentiaalin ja investoimme", puheenvuoro seminaarissa *Mahdollisuuksia epävarmuudessa*, Miltton.

Nelonen 12.8.2011, "Sotsin olympialaisten rakennusurakointi ei kestä päivänvaloa",
<http://www.nelonen.fi/node/297815>, vierailtu 12.12.2014.

Puurakentamisen edistämishjelma 2004 – 2010 (2005). Ympäristöministeriö, Asunto- ja rakennusosasto. Ympäristöministeriön moniste 147. Ympäristöministeriö: Helsinki.

Rakennuslehti 11.8.2014, "Ei riemuita muiden kriiseistä", toimituksen blogi,
<http://www.rakennuslehti.fi/blogs/ei-riemuita-muiden-kriiseista/>, vierailtu 3.10.2014.

Rakennuslehti 15.8.2014, "SRV lähtee Lappeenrannasta",
<http://www.rakennuslehti.fi/2014/08/srv-lahtee-lappeenrannasta/>, vierailtu 3.10.2014.

Seppälä, Jussi (2014), *Mahdollisuuksia epävarmuudessa: Elinkeinoelämän strategiset näköalat: Venäjä. 50 haastattelua Venäjältä*, Miltton Insights-1: Helsinki.

Tulli 16.6.2014 "Vienti Venäjälle laski alkuvuonna 16 prosenttia. Venäjä enää toiseksi suurin kauppakumppanimme",
<http://www.tulli.fi/fi/tiedotteet/ulkomaankauppatilastot/katsaukset/maat/venaja14/index.html>, vierailtu 10.12.2014.

TVL (2014). Työtaturmat – tilastojulkaisu 2014: Tilastovuodet 2005 – 2013. Saatavissa:
<http://www.tvl.fi/fi/Tilastot-/Tilastojulkaisut/Tilastojulkaisu/>
<http://www.tyosuojelu.fi/fi/saannokset>, vierailtu 24.10.2014.

TVL (2013). Palkansaajien vähintään 4 päivän työkyvyttömyyteen johtaneiden työpaikkaturmien taajuus erällä päätoimialoilla. <http://www.tvl.fi>, vierailtu 24.10.2014.

Ефимова, Е.И. (2013) «Культура безопасного труда как средство повышения эффективности системы управления охраной труда в строительной отрасли», Интернет-журнал «Наукovedение», № 1. Институт Государственного управления, права и инновационных технологий (ИГУПИТ), <http://naukovedenie.ru>.

Кофанов, А.В. (2011) «Безопасность труда в строительном комплексе России», Научно-практический Интернет-журнал «Наука. Строительство. Образование», № 2, 2011. <http://www.nso-journal.ru>.

Кушнарeва, О.В. (2013) «Новое в законодательстве по охране труда: специальная оценка условий труда», Пермский национальный исследовательский политехнический университет.

Сидельникова, О.П. «Проблемы безопасности труда в строительстве». Интернет-вестник ВолгГАСУ. Сер.: Политематическая. 2013. Вып. 2(27). URL: [http://vestnik.vgasu.ru/attachments/Sidelnikova-2013_2\(27\).pdf](http://vestnik.vgasu.ru/attachments/Sidelnikova-2013_2(27).pdf)

СОУТ (2013) Федеральный закон №426-ФЗ от 28 декабря 2013 г. «О специальной оценке условий труда».

Черкасов, А.В, Л.Р. Нигматуллина (2007) «Правовые проблемы, возникающие при сертификации систем управления охраной труда и промышленной безопасностью, и способы их решения». *Горный информационно-аналитический бюллетень*. Отдельный выпуск № 17. 2007. Безопасность угледобычи.